

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

СТЕФІНІН ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 331.101.26

ЯКІСТЬ ПРАЦІ: ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПОЛПШЕННЯ

Спеціальність: 08.00.07 – Демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

Романюк Михайло Дмитрович,

Прикарпатський національний університет

ім. В. Стефаника Міністерства освіти і науки України,

декан економічного факультету,

завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, старший науковий співробітник

Лісогор Лариса Сергіївна,

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, завідувач

відділу досліджень людського розвитку

кандидат економічних наук, доцент

Герасименко Оксана Олександрівна,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,

доцент кафедри управління персоналом

Захист відбудеться «12» «березня» 2008 р. о 16-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26247.01 Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26

Автореферат розісланий «8» «лютого» 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Полякова С. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах ринкових перетворень в економіці України, які характеризуються посиленням процесів глобалізації, загостренням конкуренції, прискореним зростанням людських потреб, виникає необхідність пошуку нових шляхів підвищення економічної та соціальної ефективності на всіх рівнях. При цьому і ефективність, і конкурентоспроможність залежить, у першу чергу, від здатності задовольняти дедалі зростаючі запити споживачів щодо якості продукції, швидко пристосовуватися до змін умов ринку, створювати та впроваджувати нововведення. Найважливішою ж умовою досягнення вище названих переваг є висока якість праці.

Ринкові перетворення в Україні не будуть успішними, якщо докорінних змін не станеться у соціально-трудовій сфері. Здійснення таких радикальних заходів, як трансформація форм власності, демонополізація економіки, створення ринкової інфраструктури ще не означає автоматичного вирішення кола проблем, пов'язаних із поліпшенням життя в суспільстві. Потрібні рішучі дії, значні зусилля, складна організаційна робота для приведення соціально-трудових відносин у відповідність з макроекономічними перетвореннями. Важливою складовою системи оптимізації удосконалення соціально-трудових відносин на всіх рівнях має бути організаційно-економічний механізм забезпечення високої якості праці. Важливість та необхідність дослідження якості праці, адекватного оцінювання та постійного її поліпшення зумовлені тим, що без цього неможливо вирішити весь комплекс завдань забезпечення соціальної та економічної ефективності на всіх рівнях економіки.

Теоретичні питання багатопланової проблеми підвищення ефективності праці були і залишаються об'єктом наукових досліджень. Класики економічної науки –Р. Кантільйон, К. Маркс, Дж.Ст. Мілль, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт та ін. ввели у науковий обіг основні економічні поняття, зокрема і категорію «якість праці». Її зміст розвинено представниками основних економічних шкіл. Різні аспекти цієї проблеми досліджують і вчені України та зарубіжжя: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, О.С. Власюк, О.О. Герасименко, Б.М. Генкін, О.А. Грішнова, В.М. Данюк, Г.А. Дмитренко, Т.А. Заяць, В.Л. Іноземцев, М.І. Карлін, Є.П. Качан, А.М. Колот, І.С. Кравченко, Г.Т. Куліков, Е.М. Лібанова, Л.С. Лісогор, Н.Д. Лук'янченко, Ю.В. Ніколенко, В.М. Новіков, О.Ф. Новікова, В.В. Онікієнко, І.Л. Петрова, С.І. Пирожков, Н.І. Попов, М.Д. Романюк, А.І. Рофе, П.Т. Саблук, М.В. Семикіна, А.С. Тельнов, В.С. Стешенко, С.В. Тютюннікова, А.А. Чухно, Л.В. Шаульська та ін. Разом з тим, проблеми визначення чинників забезпечення та розробки напрямів поліпшення якості праці ще потребують системного наукового дослідження.

Теоретична та практична значимість вирішення зазначених питань, недостатній рівень їх наукової розробки обумовлюють актуальність обраної теми, логіко-структурну побудову дисертації, її мету, завдання та напрями дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом наукових досліджень кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, вона є складовою теми «Демографічний та соціальний розвиток Прикарпаття: розробка стратегії, регіональні аспекти реалізації» (номер державної реєстрації 0106U003089). Внесок автора полягає у розробці теоретичних основ формування механізму поліпшення якості праці, обґрунтуванні напрямів її зростання з метою підвищення соціально-економічної ефективності на регіональному рівні. Дана робота також є складовою теми «Проблеми економічного зростання» (номер державної реєстрації 0103U000463) кафедри економічної теорії Тернопільського державного економічного університету, у рамках якої підготовлено розділ «Якість праці як фактор підвищення її ефективності».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо напрямів і методів поліпшення якості праці з метою підвищення її ефективності.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано та вирішено такі основні завдання дослідження:

- провести теоретичний аналіз та визначити сутність категорії «якість праці», дослідити її соціально-економічні форми та взаємозв'язок із суміжними категоріями економіки праці;
- проаналізувати еволюцію наукових поглядів представників основних економічних шкіл на роль якості праці як чинника економічного розвитку;
- дослідити методичні підходи до оцінки якості праці на різних рівнях;
- оцінити динаміку показників, що характеризують якість праці на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях, та чинники, що впливають на неї;
- розкрити сутність та визначити основні напрями вдосконалення системи управління якістю праці на макроекономічному рівні;
- розробити організаційно-економічний механізм підвищення якості праці на підприємствах України;
- визначити роль і значення якості праці як визначального чинника конкурентоспроможності вітчизняної економіки в умовах глобалізації.

Об'єктом дослідження є процеси управління якістю праці на макро-, мезо і мікроекономічному рівнях.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти підвищення якості праці у контексті забезпечення її високої ефективності.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження базується на системному загальнотеоретичному осмисленні досягнень вітчизняних і зарубіжних учених з проблем визначення, оцінювання та поліпшення якості праці як визначального фактора, що формує її

ефективність. Для цього поєднано загальнонаукові та специфічні методи дослідження, зокрема методи абстрагування, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, історичного аналізу, порівняльного аналізу (при визначенні сутності якості праці, організаційно-економічного механізму підвищення якості праці на підприємствах, системи управління якістю праці на макроекономічному рівні). За допомогою економіко-статистичних методів проведено аналіз стану та динаміки показників, що характеризують якість праці на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях. Методи статистичного аналізу та кваліметричні методи використовувались для розробки методики та розрахунків інтегральних показників якості праці вітчизняних підприємств. Методи експертних оцінок застосовувались при виявленні ступеня впливу на якість праці факторів, що її формують.

Інформаційною базою дослідження є матеріали наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, які аналізують проблематику забезпечення якості праці, законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, матеріали Державного комітету статистики України, матеріали первинної звітності та анкетування працівників промислових підприємств міста Івано-Франківська.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі здійснено теоретичне та практичне обґрунтування напрямів і методів визначення та підвищення якості праці у контексті забезпечення її високої ефективності. Отримані результати представлено наступними науковими положеннями:

вперше:

- на основі узагальнення існуючих підходів до кількісної оцінки якості розроблено інтегральний показник оцінки якості праці на мікроекономічному рівні, що базується на врахуванні показників якості робочої сили, умов праці, технічного рівня виробництва, організаційних показників якості і ставлення до праці, складності та інноваційності праці, рівня мотивації та бездефектності праці; завдяки цьому вперше здійснено розрахунки інтегрального показника якості праці для вітчизняних підприємств;
- визначено пріоритетні завдання створення організаційно-економічного механізму управління якістю праці на підприємствах, який включає нормативно-правове, організаційне, кадрове, матеріально-технічне, інформаційне, фінансове, науково-методичне забезпечення, що дозволить удосконалити даний процес на основі запровадження розроблених рекомендацій та заходів;

дістало подальшого розвитку:

- тлумачення змісту категорії якості праці як міри цінності праці, яка виявляється її здатність забезпечувати економічну, соціальну, екологічну та інші форми ефективності, що має суттєве значення при дослідженні її ролі в соціально-економічному розвитку;
- визначення впливу якості праці на соціальну сферу суспільства, зокрема на процеси людського розвитку за напрямками: 1) забезпечення умов для людського розвитку завдяки скороченню робочого часу; 2) підвищення кваліфікації і рівня освіти працівників; 3)

формування творчого ставлення до праці, збагачення і закріплення цінних особистих професійних якостей;

- визначення та систематизація чинників, що формують якість праці на макроекономічному рівні в Україні, як складових соціально-економічної, освітньої, науково-технічної, промислової, зовнішньоекономічної політики держави; виявлено їхню специфіку та тенденції розвитку, що дозволило суттєво конкретизувати завдання цього рівня управління у сфері підвищення якості праці за відповідними напрямами;
- виявлення базових закономірностей впливу глобалізації на внутрішньофірмові соціально-трудові відносини. Визначено резерви підвищення якості праці та ефективності виробництва через використання переваг глобалізації (за рахунок інтернаціоналізації фінансової, ресурсної, виробничої, інформаційної, управлінської сфер, а також розвитку телекомунікацій і поширення нових технологій) та основні напрями, які формують високий рівень якості праці, що обумовлює довгострокове економічне зростання та конкурентоспроможність у сучасному глобалізованому світі;

удосконалено:

- напрацьовані вітчизняними і зарубіжними вченими методологічні й методичні підходи оцінювання якості праці та запропоновано авторську методику її оцінювання на мезоекономічному рівні.

Практичне значення одержаних результатів. Використання основних положень дисертації на вітчизняних підприємствах дасть змогу суттєво поліпшити якість праці. Розроблені в дисертаційному дослідженні положення можуть використовуватись державними законодавчими органами для адаптації українських підприємств до роботи в умовах глобалізації. Результати дослідження використовуються Федерацією профспілок України (довідка № 53/01-022/1970 від 29.11.2007р.), головним управлінням економіки Івано-Франківської облдержадміністрації (довідка № 305/01-041/098 від 30.03.2007р.), у роботі ВАТ «Івано-Франківський локомотиворемонтний завод» (довідка № 615 від 28.03.2007р.), ВАТ «Івано-Франківський птахокомбінат» (довідка № 01-01/68 від 28.03.2007р.) при розробці заходів щодо поліпшення якості праці.

Результати дослідження стосовно методики оцінювання якості праці, концепції управління якістю праці на підприємстві, нормативної підтримки у сфері регулювання якості праці підприємств використовуються у навчальному процесі кафедри теоретичної та прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника при викладанні курсів «Мікроекономіка», «Макроекономіка», «Розміщення продуктивних сил та регіоналістика», «Економіка праці та соціально-трудові відносини» (довідка № 01-08/465 від 11.05.2007р.).

Особистий внесок здобувача. Всі наукові положення, теоретичні підходи до сутності та оцінки якості продукції, висновки та пропозиції були отримані автором самостійно на основі

проведеного наукового дослідження. З роботи, опублікованої у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї і положення, що належать автору особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати проведеного в дисертації дослідження доповідались і обговорювались на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема, III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми управління» (Київ, 29-30 листопада 2005р.); VI Міжнародній науковій конференції студентів та молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (Донецьк, 14-16 грудня 2005р.); III Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 23-24 лютого 2006р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Управління людськими ресурсами: держава, регіон, підприємство» (Донецьк, 26-27 квітня 2006р.); VII Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (Донецьк, 13-15 грудня 2006р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики» (Київ, 17-18 травня 2007р.); Науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Проблеми моніторингу та забезпечення економічної безпеки держави» (Тернопіль-Шешори, 26-28 жовтня 2007р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Парадигма соціальної політики України на зламі тисячоліть» (Київ, 30 жовтня 2007р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Управління персоналом у XXI столітті: кадрова політика, мотивація, оплата праці» (Полтава, 15-16 листопада 2007р.).

Публікації. За результатами наукового дослідження опубліковано 9 наукових праць, у тому числі 5 статей у фахових виданнях (1 з них у співавторстві), визначених переліком ВАК України. Загальний обсяг публікацій – 3,66 д.а., з них 3,5 належать особисто автору.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 191 сторінку, робота містить 26 таблиць та 10 рисунків, з яких 7 займають усю сторінку. Список використаних джерел із 199 найменувань викладено на 17 сторінках, 6 додатків розміщено на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичні й методологічні основи дослідження якості праці» досліджено сутність, зміст і соціально-економічні форми якості праці, еволюцію наукових поглядів представників основних економічних шкіл на роль якості праці як фактора економічного розвитку, методичні підходи до оцінки якості праці.

Проведене дослідження показало, що праця є системною економічною категорією, тому її якість є системним поняттям. Цей висновок має важливе методологічне значення, оскільки дозволяє досліджувати як окремі аспекти якості праці, так і всю її цілісність. Чим глибшими є

знання про кожну категорію праці, чим чіткіше визначені взаємозв'язки і субординації між ними, тим повніше можна пізнати її якість. Аналіз категорії якості праці передбачає як визначення її економічної сутності, структури, внутрішніх зв'язків і суперечностей, так і виділення основних суспільних ознак праці, які не тільки по-різному проявляються у діяльності кожної людини, але і найбільш повно характеризують її.

Якість праці – це ступінь цінності праці, яка виявляється у її здатності забезпечувати економічну, соціальну, екологічну та інші форми ефективності. Характерними рисами якості праці є її складність, важкість, інтенсивність. Чим складнішою та кваліфікованішою є праця, тим вища її якість. У процесі механізації та автоматизації змінюється структура важкості праці: фізичне навантаження зменшується, однак зростає розумово-нервове. Найважливіша ознака якості праці – її ефективність (результативність), оскільки і складність, і важкість, і інтенсивність праці характеризують працю щодо витрат робочої сили (фізичної та розумової енергії працівника). Проте витрати найскладнішої та найінтенсивнішої праці марні, якщо вони не забезпечують корисного ефекту, що впливає із сутності праці як доцільної та цілеспрямованої діяльності щодо створення життєвих благ.

Важливим результатом дослідження є визначення впливу якості праці на соціальну сферу суспільства, зокрема на процеси людського розвитку. Це відбувається за наступними напрямками: 1) створення умов усім членам суспільства для їх всебічного розвитку шляхом скорочення тривалості робочого часу, що забезпечить більше можливостей використовувати сумарний час працівників для підвищення рівня їх знань і культури; 2) зростання якості праці на основі автоматизації, збагачення змісту праці, ускладнення процесу праці і покращення його умов викликає необхідність підвищення кваліфікації й рівня освіти працівників. Праця вищої якості, змістовна, творча, забезпечує органічне поєднання розумової і фізичної діяльності людини, розвиваючи людський капітал; 3) підвищення якості праці сприяє формуванню творчого ставлення до праці, розвитку і закріпленню таких особистісних якостей, як сумлінність, дисциплінованість, відповідальність, що також нарощує людський капітал.

Аналіз наукових поглядів представників основних наукових шкіл на якість праці та її роль у економічному розвитку свідчить, що праця, як цілеспрямована діяльність людини, являє собою комплексне явище, що має свої характерні властивості, сукупність яких і є її якістю. У результаті політекономічного аналізу якості праці виявлено її двоїсту природу, що відображає відносини як між людиною і природою, так і між людьми в процесі виробничої діяльності. Тому якості праці властиві певні риси, загальні для всіх способів виробництва, що дає можливість розглядати її як загальноекономічну категорію. Водночас зміна якості праці пов'язана з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин, якісні зміни в праці відбуваються на основі історичного розвитку суспільного виробництва, розподілу праці тощо. Ці зміни на кожному етапі розвитку суспільства виявляються по-різному, тож при вивченні якості праці необхідно враховувати і філософський, і

політекономічний її аспекти. Тобто якість праці необхідно розглядати не лише як загальне явище, що відображає сукупність її властивостей, але й як особливе, виходячи з певних конкретних умов її функціонування, які формуються під впливом розвитку ринкових відносин, виробництва, інтелектуалізації праці, соціалізації трудових відносин, освоєння нових технологій і т. ін.

У наш час одним з найважливіших напрямів у дослідженні якості праці є той, який пов'язаний з виміром і кількісною оцінкою якості праці на всіх рівнях. Запропонована і використана в роботі методика оцінки якості праці базується на загальних принципах кваліметрії. Так, при оцінюванні рівня якості праці обирається сукупність її найбільш важливих факторів, що зображується у вигляді дерева властивостей (рис. 1). Переведення показників якості у безрозмірний вигляд здійснюється за допомогою процедури формалізації або нормалізації різнорідної інформації. Далі здійснюється визначення вагових коефіцієнтів показників якості праці аналітичними й експертними методами, розраховуються комплексні показники дерева властивостей (показники другого рівня), враховуючи нормовані значення властивостей та їх вагові значення, й інтегральний показник якості праці (найвищий рівень), виходячи з комплексних показників другого рівня та їх ваги у показнику найвищого рівня. Інтегральний показник якості – це не кінцева оцінка якості, а лише основа для цього. Оцінка якості – це відповідь на питання, якою мірою отриманий результат якості відповідає інтересам суб'єкта, що здійснює оцінювання, або суспільства в цілому. Її призначення – здійснення на цій основі співставлень та порівнянь, аналіз ситуації у сфері якості праці, а також розробка рекомендацій щодо її поліпшення.

У другому розділі «Оцінка якості праці в Україні на різних рівнях управління» досліджено макроекономічні чинники якості праці в Україні, проаналізовано основні характеристики якості праці на мезорівні, досліджено мікроекономічний рівень забезпечення якості праці.

Аналіз якості праці на різних рівнях дозволяє оцінити сучасний стан та динаміку змін, що відбуваються у показниках якості праці в Україні, виявляти існуючі проблеми і ефективніше вирішувати їх, що має велике значення для формування соціально-економічної політики на відповідному рівні управління.

Основним і визначальним фактором якості праці виступає якість трудового потенціалу, яка, в свою чергу, визначається демографічною якістю населення та освітніми характеристиками робочої сили. Якість трудового потенціалу переважним чином визначається й рівнем розвитку кваліфікаційних характеристик працівників. Рівень розвитку ринку праці відображає практично всі соціально-економічні процеси, що відбуваються у суспільстві, саме через ринок праці значною мірою здійснюється формування та розвиток усіх інших чинників якості праці.

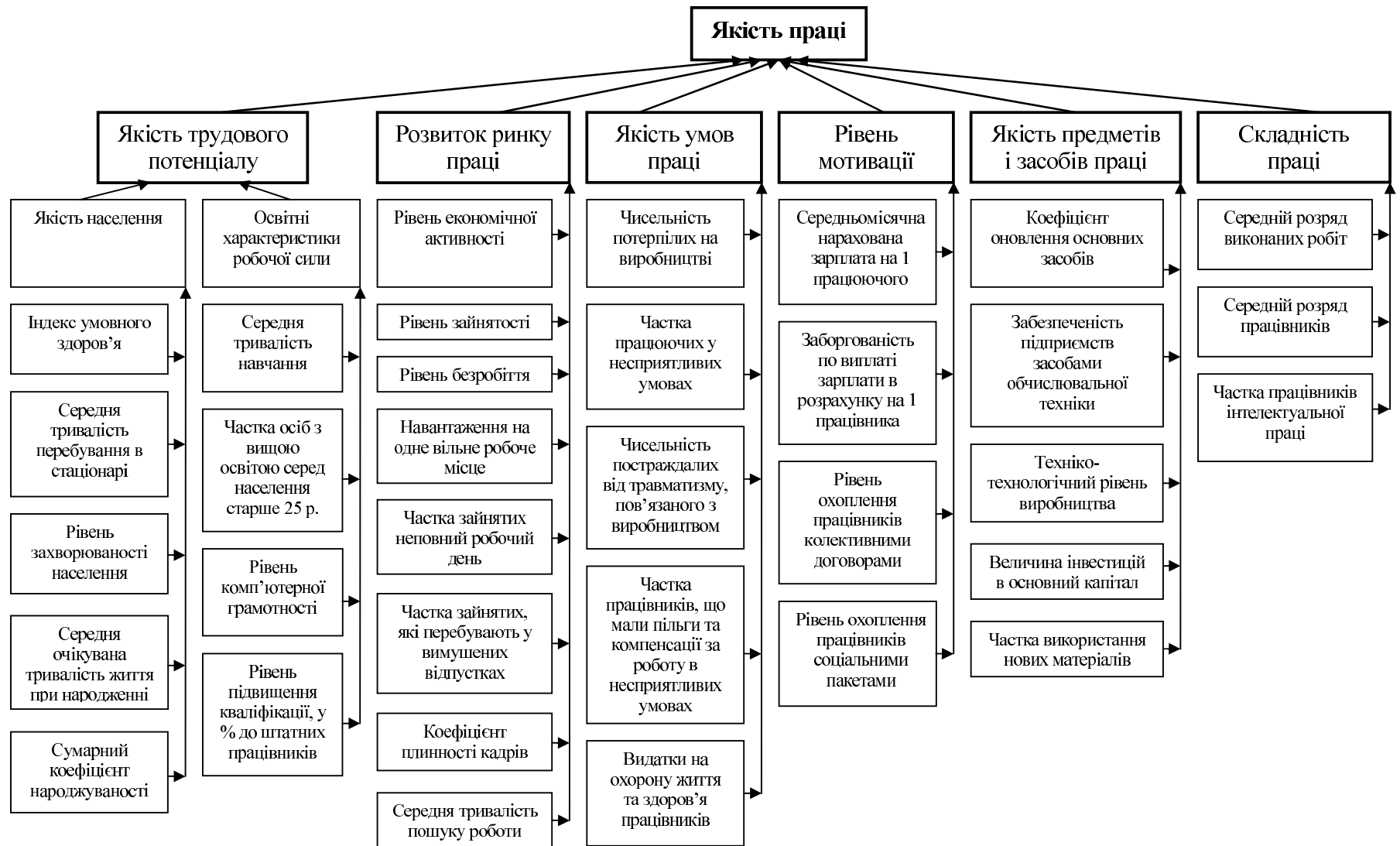

Рис. 1. Фактори якості праці

Якість умов праці в Україні в роботі визначається за допомогою показників, що характеризують стан умов праці та охорони праці на виробництві, які є складовою соціальної захищеності працюючих. Надзвичайно важливим чинником зростання якості праці, а також ознакою здорового ринку праці є рівень мотивації праці, забезпечення високої якості предметів і засобів праці.

Складність праці є однією з основоположних характеристик якості праці. Вона оцінюється за допомогою низки показників, зокрема середнього розряду виконаних робіт, середнього розряду працівників та частки працівників інтелектуальної праці.

Як показав проведений аналіз, макроекономічні чинники якості праці в Україні упродовж останніх десятиліть мають суперечливі тенденції. З одного боку, майже всі показники значно погіршилися протягом нищівної соціально-економічної кризи 90-х рр. ХХ століття. І хоча нове тисячоліття в Україні розпочалося позитивними змінами у багатьох напрямках соціально-економічного життя, руйнівні тенденції переважно змінилися на конструктивні, однак ще не скоро вдасться цілком подолати згубні наслідки системної кризи, в тім числі і в сфері забезпечення високої якості праці. Разом з тим, слід наголосити, що на макроекономічному рівні створюються лише передумови забезпечення високої якості праці, реалізуються ж вони на мезо- і мікроекономічному рівні. Тому подальший аналіз в роботі спрямований на виявлення чинників підвищення якості праці на рівні регіонів, сфер діяльності та підприємств.

Дослідження рівня якості праці на мезорівні здійснено за шістьма комплексними показниками, що характеризують основні її аспекти, серед яких якість робочої сили, умови та дисципліна праці, технічний рівень виробництва, організаційні показники якості праці, інноваційність праці та рівень мотивації праці. Використовуючи запропоноване групування складових якості праці за основними видами економічної діяльності, здійснено їх характеристику шляхом аналізу одиничних показників.

Практично за всіма основними критеріями якості праці на мезорівні спостерігається суттєва диференціація, що дозволяє говорити про значні міжгалузеві відмінності у рівнях якості робочої сили, забезпеченні відповідних умов та дисципліни праці, технічного рівня виробництва, організаційних показників якості праці, рівні інноваційності праці та виробництва, а також мотиваційних чинників підвищення якості праці. Разом з тим, це дозволяє виділити лідерів, визначити досяжні перспективи, до яких повинні прагнути підприємства усіх видів діяльності.

Сучасний рівень розвитку економіки різко змінив підхід до проблеми якості, адже на сьогодні гарантувати якість лише на етапі контролю готової продукції замало, підприємство повинно гарантувати якість продукції протягом всього виробничого циклу. Найвагомішого значення тут набуває забезпечення високого рівня якості праці на підприємстві, яка у дослідженні визначається такими основними комплексними показниками, як якість робочої сили, умови праці,

технічний рівень виробництва, організаційні показники якості і ставлення до праці, складність та інноваційність праці, рівень мотивації та бездефектність праці. Достовірна оцінка зазначених комплексних показників через оцінювання одиничних показників із застосуванням сучасних кваліметричних методів дозволила розрахувати інтегральні показники якості праці підприємств.

Оцінивши якість праці було визначено якою мірою результат відповідає інтересам суб'єкта управління або суспільства в цілому. Причому головне призначення отриманого показника рівня якості праці – здійснення на його основі співставлень та порівнянь рівня якості праці на підприємстві за різні періоди або з результатами інших підприємств, аналіз наявної ситуації у сфері якості праці з метою розробки шляхів її поліпшення. Як показали розрахунки (табл. 1), найбільший вплив на якість праці на мікрорівні здійснюють умови праці, технічний рівень виробництва та якість робочої сили. Результати та висновки обчислення основних статистичних показників та сукупності експертних оцінок також засвідчили найсуттєвіший вплив на інтегральний показник саме цих комплексних факторів якості праці.

Розрахунок вагових коефіцієнтів одиничних показників у комплексних показниках якості праці дозволив обчислити їх величину та врешті – інтегральний показник якості праці для обраних підприємств. Таким чином, кваліметричне оцінювання якості праці на мікрорівні дало змогу дійти висновків, що на якість праці здійснюють вплив безліч факторів, виявлення найбільш впливових з них та обчислення їх значень є важливим завданням в управлінні якістю на підприємстві загалом, та в управлінні якістю праці зокрема. Отримані результати дослідження дають змогу визначити напрямки цілеспрямованого впливу на всі показники якості праці з метою забезпечення високого рівня якості праці та, як наслідок, – високої соціально-економічної ефективності роботи підприємства.

У третьому розділі «Соціально-економічні і організаційні чинники та напрями поліпшення якості праці в Україні» обґрунтовано напрями вдосконалення системи управління якістю праці на макроекономічному рівні; запропоновано організаційно-економічний механізм підвищення якості праці на підприємствах; досліджено якість праці як чинник конкурентоспроможності вітчизняної економіки в умовах глобалізації.

Удосконалення системи управління якістю праці на макроекономічному рівні передбачає здійснення державою складної роботи в рамках реалізації активної політики розвитку, що включає соціально-економічну, освітню, науково-технічну, промислову, зовнішньоекономічну складові. Вони мають спрямовуватися на розвиток чинників, які сприяють становленню нової системи управління якістю праці на різних рівнях.

**Формалізована система показників якості праці, отримана внаслідок процедури нормалізації
первинних показників підприємств¹**

Комплексні показники якості праці		Нормовані одиничні показники якості праці	ВАТ «Івано-Франківський локомотиворемонтний завод»			ВАТ «Івано-Франківський птахокомбінат»			ЗАТ «Завод тонкого органічного синтезу «БАРВА»»			
			2003	2004	2005	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
Якість робочої сили	1	Частка працівників інтелектуальної праці	0,38	0,50	0,55	0,04	0,17	0,29	0,84	0,90	0,64	0,69
	2	Рівень комп'ютерної грамотності керівників, спеціалістів та службовців	0,33	0,47	0,62	0,06	0,14	0,28	0,46	0,81	0,86	0,90
	3	Підвищення кваліфікації працівників	0,46	0,42	0,35	0,04	0,07	0,48	0,97	0,27	0,90	0,06
Умови праці	4	<i>Частка потерпілих на виробництві</i>	0,46	0,43	0,29	0,06	0,43	0,14	0,71	0,71	0,90	0,43
	5	<i>Частка працюючих у несприятливих умовах</i>	0,73	0,72	0,80	0,19	0,43	0,90	0,09	0,06	0,06	0,04
	6	Фінансування заходів з охорони праці	0,60	0,90	0,40	0,70	0,06	0,60	0,90	0,80	0,85	0,60
Технічний рівень виробництва	7	Оновлення основних засобів	0,37	0,06	0,88	0,85	0,56	0,76	0,90	0,83	0,85	0,63
	8	Механізація праці	0,67	0,53	0,83	0,53	0,73	0,90	0,06	0,27	0,13	0,20
	9	Автоматизація праці	0,81	0,88	0,90	0,06	0,11	0,17	0,85	0,89	0,86	0,84
Організаційні показники якості і ставлення до праці	10	<i>Плинність кадрів</i>	0,18	0,04	0,37	0,23	0,06	0,08	0,52	0,06	0,90	0,86
	11	Стабільність кадрів	0,04	0,38	0,46	0,06	0,15	0,31	0,15	0,23	0,90	0,90
	12	<i>Втрати робочого часу</i>	0,04	0,26	0,04	0,50	0,28	0,75	0,82	0,63	0,74	0,90
Складність та інноваційність праці	13	Середній тарифний розряд робітників	0,81	0,87	0,83	0,03	0,02	0,03	0,30	0,68	0,54	0,90
	14	Творча активність працівників	0,83	0,78	0,90	0,25	0,08	0,17	0,25	0,47	0,47	0,04
	15	Нова чи вдосконалена продукція	0,34	0,44	0,90	0,06	0,09	0,30	0,43	0,28	0,68	0,84
Рівень мотивації та бездефектність праці	16	<i>Показник браку</i>	0,49	0,63	0,90	0,40	0,61	0,55	0,05	0,40	0,49	0,57
	17	Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника	0,04	0,18	0,14	0,90	0,66	0,62	0,26	0,07	0,35	0,22
	18	Зростання середньомісячної заробітної плати	0,42	0,90	0,46	0,36	0,07	0,22	0,33	0,06	0,75	0,09

Примітка: ¹ Розраховано автором.

Соціально-економічна складова передбачає пріоритетну орієнтацію на людський розвиток, що є основою удосконалення трудового потенціалу. Освітня складова має бути спрямована на підвищення стандартів освіти та їх адаптацію до вимог сучасної науки, техніки та технології, поширення глобальних мереж та застосування їх у навчальному процесі, використання світових досягнень у сфері науки, педагогіки та культури, поширення концепції неперервного навчання.

Науково-технічна політика держави повинна виходити з необхідності переходу до вищих технологічних укладів, посилення тих напрямів новітньої наукової діяльності, в яких Україна має значні наукові досягнення. Що стосується пріоритетної сфери промислового розвитку, то стратегічне завдання держави полягає у концентрації фінансового й інтелектуального капіталу на нових пріоритетних напрямках розвитку вітчизняної промисловості, створенні технопарків, великих конкурентоспроможних фінансово-промислових корпорацій – національних лідерів, здатних виконати функцію рушіїв інноваційного розвитку. Зовнішньоекономічна політика держави повинна бути спрямована на захист інтересів вітчизняного товаровиробника та споживача, передбачати усунення недобросовісної конкуренції, стимулювання експорту високоякісних товарів з високою доданою вартістю. Усі ці напрями, з одного боку, нагально потребують високої якості праці, а, з іншого боку, створюють передумови для її підвищення.

Сучасна ринкова економіка швидкими темпами переходить від індустріальної епохи до постіндустріальної. Нові технології, автоматизація, відкриття та винаходи, зростання творчої складової у роботі персоналу покращують якість, зменшують витрати на продукцію та послуги, зменшують тривалість виробничого циклу. Водночас значно підвищуються вимоги до управління якістю праці на підприємстві, зростання рівня якої здатне підвищувати соціальні та економічні результати діяльності. Таким чином, мета забезпечення ефективного функціонування та конкурентоспроможності підприємства вимагає використання розробленого організаційно-економічного механізму управління якістю праці персоналу, який дозволить вдосконалити даний процес (рис. 2).

Для успішного функціонування підприємства та збереження його конкурентних переваг необхідна перебудова всієї роботи з якості, яка б передбачала постійний моніторинг, оцінку, корегування та пристосування усіх складових якості праці до динамічних вимог зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Цій меті і має слугувати ефективне управління якістю праці. Управління якістю праці на підприємстві – це сукупність дій та заходів щодо забезпечення ефективного планування, організації і контролю процесу підвищення якості праці, а також мотивації працівників до його здійснення з метою підвищення ефективності діяльності та зростання конкурентоспроможності підприємства.

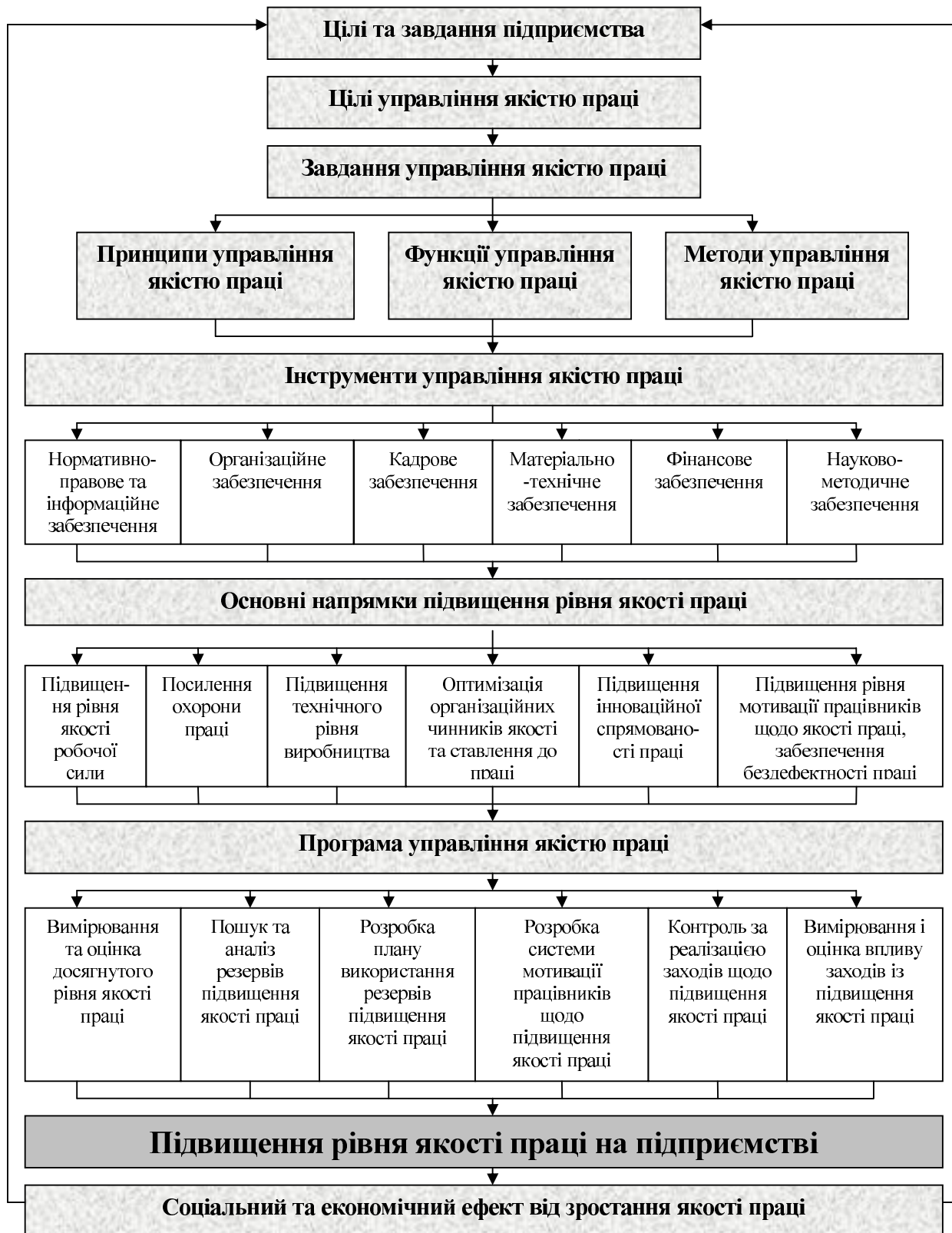

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм управління якістю праці

Глобалізація – це історичний процес, що вкрай загострює конкуренцію на світовому ринку, додаючи їй усе жорсткішого характеру. Однією з вимог, що висувуються глобалізацією у сучасних умовах, є необхідність поліпшення якості праці та підвищення якості продукції

національних товаровиробників. На сьогодні процеси глобалізації ще не викликали в Україні докорінної реорганізації всієї системи управління підприємством у цілому та соціально-трудовими відносинами зокрема, але на провідних промислових підприємствах уже поступово змінюються підходи до регулювання сфери соціально-трудових відносин, використовуються новітні зарубіжні підходи та технології управління персоналом та якістю праці, здійснюється їх адаптація до національних особливостей.

При цьому значно змінилося ставлення та вимоги до людського капіталу, яким володіють підприємства, внаслідок чого більшою мірою, ніж раніше, використовуються вітчизняні та зарубіжні напрацювання у сфері управління персоналом.

Водночас вплив глобалізації на внутрішньофірмові відносини здійснюється у двох напрямках. З одного боку, їх розвиток йде шляхом підвищення якості праці та ефективності виробництва через використання переваг, які надає інтернаціоналізація фінансової, ресурсної, виробничої, інформаційної, управлінської сфер, а також розвиток телекомунікацій та поширення нових технологій. З іншого – поточна економічна ефективність часто стає для вітчизняних підприємств важливішою, ніж забезпечення зростання рівня якості людського капіталу, гідних та безпечних умов праці, сприяння творчості та інноваційній спрямованості діяльності, підвищення рівня мотивації працівників щодо якості та бездефектності праці, підвищення технічного рівня виробництва, тобто факторів, що формують високий рівень якості праці, без якого неможливе довгострокове економічне зростання та конкурентоспроможність підприємства та країни в сучасному світі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено нове вирішення науково-прикладної проблеми, що полягає у подальшому розвитку теоретико-методологічних засад і розробці прикладних основ дослідження якості праці, чинників, що впливають на неї, і науковому обґрунтуванні на цій основі пріоритетних напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму підвищення якості праці в Україні. За результатами проведеного дослідження можна зробити ряд висновків теоретичного й науково-практичного спрямування, основними з яких є:

1. Здійснений у роботі теоретичний аналіз засвідчив, що визначення економічної сутності категорії «якість праці», її структури, внутрішніх зв'язків і суперечностей, виділення основних суспільних ознак праці, мають суттєве теоретичне й практичне значення. Шляхом аналізу наукових підходів до визначення якості праці було сформульовано таке визначення цієї категорії: якість праці – це ступінь цінності праці, яка проявляється у її здатності забезпечувати економічну, соціальну, екологічну та інші форми ефективності. Вона виявляється не лише у характеристиках продукту праці, але й у ознаках праці як соціального процесу. Характерними рисами якості праці є її складність, важкість, інтенсивність, результативність.

2. Доведено вплив якості праці на соціальну сферу суспільства, зокрема на процеси людського розвитку. Одним із шляхів створення додаткових умов для всебічного розвитку усіх членів суспільства можна вважати зменшення тривалості робочого часу – це забезпечить більше можливостей для використання сумарного часу працівників для підвищення рівня їх знань і культури. Поліпшення якості праці потребує підвищення рівня освіти працівників та їх кваліфікації – це зумовлено активізацією процесів автоматизації, інформатизації, розширенням змісту праці тощо. Доведено, що творча, змістовна праця високої якості як органічне поєднання розумової і фізичної діяльності людини сприяє розвитку та нарощенню людського капіталу.

3. Одним з найважливіших напрямків у дослідженні якості праці є вимір і кількісна оцінка якості праці на всіх рівнях. Проведене дослідження показало, що існуючі методики оцінки якості праці характеризуються внутрішньою єдністю, адже базуються на загальних принципах кваліметрії. Запропонований в роботі інтегральний показник якості праці є аналітичною та інформативною основою для співставлень, порівнянь одержаних показників якості праці, аналізу наявної ситуації у сфері якості праці, а також для генерації та реалізації рекомендацій щодо її поліпшення. Значення інтегрального показника якості праці – це не абсолютне її вираження, а й міра відповідності інтересам суб'єкта господарювання, або ж суспільства загалом.

4. Визначальними факторами якості праці, як показало дослідження, виступають якість трудового потенціалу, рівень розвитку ринку праці, якість умов праці, рівень мотивації праці, якість предметів і засобів праці. Доведено, що складність праці є однією з основних ознак якості праці. Для її оцінювання використовується доволі широкий спектр показників, до складу якого входять показники середнього розряду виконаних робіт, середнього розряду працівників та частки працівників, зайнятих інтелектуальною працею.

5. На основі проведеного аналізу можна констатувати неоднозначність розвитку макроекономічних чинників якості праці в Україні упродовж останнього десятиліття. Соціально-економічна криза 90-х років ХХ століття негативно позначилась на показниках якості праці, її вплив повністю дотепер не вдалося подолати й до сьогодні. Проте, слід наголосити, що на макроекономічному рівні створюються лише передумови забезпечення високої якості праці, реалізуються ж вони на мезо- і мікроекономічному рівні.

6. Комплексне дослідження рівня якості праці в Україні включає аналіз її стану на мезорівні, який в роботі здійснено за шістьма базовими показниками, що характеризують основні її аспекти: якість робочої сили, умови та дисципліну праці, технічний рівень виробництва, організаційні показники якості праці, інноваційність праці та рівень мотивації праці. Практично за всіма показниками основних критеріїв якості праці на мезорівні спостерігається суттєва диференціація, що свідчить про значні міжгалузеві відмінності, а також дозволяє виділити лідерів, сформулювати досяжні перспективи для підприємств.

7. У сучасних умовах розвитку економіки зміст якості значно розширився – якість набула комплексного характеру та супроводжує продукцію упродовж усього її життєвого циклу. Особливого значення у цьому контексті набуває забезпечення високого рівня якості праці на підприємстві, що визначається такими основними показниками, як якість робочої сили, умови праці, технічний рівень виробництва, організаційні показники якості і ставлення до праці, складність та інноваційність праці, рівень мотивації та бездефектність праці. За даними дослідження, найбільш вагомий вплив на якість праці на мікрорівні здійснюють умови праці, технічний рівень виробництва та якість робочої сили. Отримані результати дають змогу визначити напрями цілеспрямованого впливу на всі показники якості праці для забезпечення високого рівня якості праці та, як наслідок, високої соціально-економічної ефективності роботи підприємства.

8. Становлення нової парадигми управління якістю праці в Україні потребує продуманої державної політики у соціально-економічній сфері. Основними пріоритетами повинні стати орієнтація на принципи людського розвитку, підвищення стандартів освіти, застосування інноваційних навчальних технологій, використання світових надбань у гуманітарній сфері, перехід до високотехнологічного виробництва. Дані напрями розвитку та процеси якості праці є взаємовизначальними, тобто інноваційний розвиток країни неодмінно потребує праці високої якості та водночас створює передумови для її підвищення.

9. Висока якість праці під час переходу до нового технологічного укладу, нової суспільної парадигми набуває особливого значення. Застосування технологічних інновацій, зростання рівня творчості та активності працівників сприяють поліпшенню якості праці та соціально-економічних результатів діяльності підприємств. За цих умов особливої ваги набуває управління якістю на основі стратегії конкурентоспроможності підприємства з використанням запропонованого в роботі організаційно-економічного механізму управління якістю праці. Управління якістю праці підприємства розуміємо як сукупність дій та заходів щодо забезпечення ефективного планування, організації та контролю процесу підвищення якості праці, а також мотивації працівників до його здійснення з метою підвищення ефективності діяльності та зростання конкурентоспроможності підприємства.

10. При проектуванні соціально-економічного розвитку України особливу увагу слід приділити процесам інтернаціоналізації та глобалізації, що висувають нові вимоги до людського капіталу підприємства. Органічне входження України у глобальне середовище потребує тотального реформування системи управління підприємством, персоналом та якістю шляхом синтезу світових надбань та національних традицій. Проведене дослідження підтвердило позитивний вплив глобалізації на внутрішньофірмові соціально-трудова відносини у напрямі зростання ефективності виробництва та якості праці. Орієнтири людського розвитку передбачають сприяння творчості та інноваційній спрямованості діяльності, підвищення рівня

мотивації працівників щодо якості та бездефектності праці, підвищення технічного рівня виробництва, гідні та безпечні умови праці. На сучасному етапі розвитку суспільства поточна економічна вигода має поступатися стратегічним пріоритетам сталого розвитку. Висока якість праці може й має стати сполучною ланкою між досягненням цілей економічного зростання постіндустріального типу та створення умов для гармонійного людського розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Стефінін В.В. Мезоекономічні чинники якості праці в Україні // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника: Серія: Економіка. – Івано-Франківськ: ПЛАЙ, 2006. – Вип. 3. – С. 163-169.
2. Стефінін В.В. Методологічні підходи до дослідження якості праці: Сб. научн. тр. – Донецьк: ІЭП НАН України, 2006. – Т. 3. – С. 352-359.
3. Стефінін В.В. Мікроекономічний підхід до оцінки якості праці: Зб. наук. пр. молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – Вип. 6. – С. 40-46.
4. Стефінін В.В. Система управління якістю праці на підприємствах // Україна: аспекти праці. – 2007. – №4. – С. 45-49.
5. Романюк М.Д., Стефінін В.В. Якість праці як чинник конкурентоспроможності економіки в умовах глобалізації: Сб. научн. тр. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – С. 495-501.

Інші публікації:

1. Стефінін В.В. Соціально-економічні форми якості праці: методологічний аспект // Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: Шоста Міжнар. наук. конференція студентів та молодих вчених (14-16 грудня 2005 р.). – Донецьк: ДонНУ, 2005. – Ч. 5. – С. 125-128.
2. Стефінін В.В. Методи оцінки якості праці управлінців // Сучасні проблеми управління» Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»: Матеріали III Міжнар. науково-практичної конференції (29-30 листопада 2005 р.). – Київ, 2005. – С. 226-227.
3. Стефінін В.В. Проблеми оцінки якості праці // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: Зб. тез доповідей Третьої міжнар. науково-практичної конференції молодих вчених (23-24 лютого 2006 р.). – Тернопіль: ТДЕУ, 2006. – Ч. 1. – С. 383-385.
4. Стефінін В.В. Експертні методи оцінювання якості праці на промислових підприємствах // Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: Праці сьомої Міжнар. наук. конференції студентів та молодих вчених (13-15 грудня 2006 р.). – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Ч. 2. – С. 205-208.

АНОТАЦІЯ

Стефінін В.В. Якість праці: чинники забезпечення та напрями поліпшення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київ, 2007.

Дисертацію присвячено теоретичному та практичному обґрунтуванню напрямів і методів визначення та підвищення якості праці у контексті забезпечення її високої ефективності. Отримало подальший теоретичний розвиток тлумачення змісту категорії якості праці, визначено та проаналізовано вплив якості праці на соціальну сферу суспільства, визначено та систематизовано чинники і складові, що формують якість праці на макроекономічному рівні в Україні, запропоновано авторську методику оцінювання якості праці на мезоекономічному рівні, розроблено інтегральний показник оцінки якості праці на мікроекономічному рівні. Здійснено розрахунки інтегрального показника якості праці для вітчизняних підприємств. Визначено пріоритетні завдання створення організаційно-економічного механізму управління якістю праці на підприємствах, який дозволить удосконалити даний процес на основі реалізації розроблених рекомендацій та заходів.

Ключові слова: якість праці, чинники якості праці, соціальна сфера, складові якості праці, інтегральний показник, організаційно-економічний механізм управління якістю праці.

АННОТАЦИЯ

Стефинин В.В. Качество труда: факторы обеспечения и направления улучшения. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – Демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт демографии и социальных исследований НАН Украины, Киев 2007.

Диссертация посвящена теоретическому и практическому обоснованию направлений и методов определения и повышения качества труда в контексте обеспечения ее высокой эффективности. Получило дальнейшее теоретическое развитие толкование содержания категории качества труда как способности труда обеспечивать экономическую, социальную, экологическую и другие формы эффективности, которая имеет существенное значение при исследовании ее роли и значения в социально-экономическом развитии. Определено и проанализировано влияние качества труда на социальную сферу общества, в частности, на процессы человеческого развития по направлениям: 1) создание условий для человеческого развития за счет сокращения рабочего времени; 2) повышение квалификации и уровня

образования работников; 3) формирование творческого отношения к труду, обогащение и укрепление ценных личных профессиональных качеств. Определены и систематизированы факторы и составляющие, которые формируют качество труда на макроэкономическом уровне в Украине, выявлена их специфика и тенденции развития, что позволило конкретизировать задания государственного уровня управления в области повышения качества труда по социально-экономическому, образовательному, научно-техническому, промышленному, внешнеэкономическому направлениям.

Усовершенствованы методологические и методические подходы к оцениванию качества труда и предложена авторская методика его оценивания на мезоэкономическом уровне. На основе обобщения существующих подходов к количественной оценке качества разработан интегральный показатель оценки качества труда на микроэкономическом уровне, который базируется на показателях качества рабочей силы, условий труда, технического уровня производства, организационных показателей качества и отношения к труду, сложности и инновационности труда, уровня мотивации и бездефектности труда. Осуществлены расчеты интегрального показателя качества труда на отечественных предприятиях. Определены приоритетные задания создания организационно-экономического механизма управления качеством труда на предприятиях, который позволит усовершенствовать данный процесс на основе реализации разработанных рекомендаций и мероприятий.

Выявлены базовые закономерности влияния глобализации на внутрифирменные социально-трудовые отношения. Определены резервы повышения качества труда и эффективности производства за счет использования преимуществ глобализации (интернационализации финансовой, ресурсной, производственной, информационной, управленческой сфер, а также развития телекоммуникаций и распространения новых технологий) и основные направления, которые формируют высокий уровень качества труда. Это обуславливает долгосрочный экономический рост и конкурентоспособность в современном глобализированном мире.

Ключевые слова: качество труда, факторы качества труда, социальная сфера, составляющие качества труда, интегральный показатель, организационно-экономический механизм управления качеством труда.

ANNOTATION

Stefinin V.V. Labour quality: factors of providing and directions of improvement. – Manuscript.

Dissertation on scientific degree of candidate of economic sciences in speciality 08.00.07 – Demography, economy of labour, social economy and politics. – Institute for Demography and Social Searches of NAS of Ukraine, Kyiv, 2007.

The dissertation is devoted to the theoretical and practical substantiation of tendencies and methods of identification and improvement of the labour quality in the context of its high efficiency provision. The interpretation of the meaning of category of labour quality is further theoretical developed. An influence of the labour quality on the social sphere of society is investigated and analysed. Factors and constituents, which form the labour quality on the macroeconomic level, are explored and methodized. Author's method of the labour quality estimation on the mesoeconomic level is suggested. The integral rate of the labour quality estimation on the microeconomic level is developed. The computations of the integral rate of the labour quality for domestic enterprises are effected. The foreground jobs of development and ways of improvement of economic-organizing wheels of the labour quality management at the enterprises, which will allow to improve of the process on the basis of developed proposals and measures implementation, are explored.

Key words: labour quality, factors of labour quality, social sphere, constituents of labour quality, integral rate, economic-organizing wheels of the labour quality management.